

Konspirationsteorier i historieundervisningen, sådan!

Konspirationsteorier er et spændende emne at tage op i historieundervisningen i de ældste klasser, men der mangler gode undervisningsmaterialer, og mange lærere føler sig på bar bund, når eleverne slippes fri i projektarbejdet.

Forfatter: [Rikke Alberg Peters](#)

Artiklen giver nogle konkrete redskaber til, hvordan læreren kan gribe emnet an i de ældste klasser og på ungdomsuddannelserne. Desuden beskrives hvilke elementer, eleverne bør

arbejde med, hvis de skal nå til en mere problemorienteret forståelse af fænomenet konspirationsteorier.

Indledning

Konspirationsteorier er populære som aldrig før. De tilbyder forklaringer på skelsættende begivenheder, og de fortæller os, at intet sker ved tilfældighed. Deres tiltrækningskraft er stor, og forskningen viser, at et betydeligt antal mennesker abonnerer på en eller anden form for konspirationsteori som forklaring på voldsomme hændelser.(1)

Mange elever har en interesse i konspirationsteorier, og nogle er endda så grebet af fænomenet, at de selv tror på en eller flere teorier, eksempelvis at angrebene 11. september 2001 blev udført af den amerikanske regering, at månelandingen i 1969 blev optaget i et TV-studie, eller at myndighederne bevidst forsøger at kontrollere os ved at hælde kemikalier i drikkevandet. Forskere rundt omkring på universiteterne oplever af og til at blive kontaktet af skoleelever, som gerne vil skrive opgave om emnet. Det er altså et emne, som eleverne synes er elementært spændende at arbejde med.

Som lærer kan man have en vis forbeholdenhed over for at tage emnet op. Med gode grunde. Mange lærere synes emnet er problematisk at arbejde med, da det kan være vanskeligt at se, hvordan man skal gribe det an. Mange oplever, at meget af tiden går med endeløse og anstrengende diskussioner om sandt eller falsk, og at de ikke rigtig kommer længere ind i emnet end til det underholdningsprægede og overfladiske niveau, hvor eleverne enten opfatter konspirationsteoretikere som paranoide galninge med sølvpapirshatte eller falder i den anden grøft og selv begynder at tro på de teorier, de arbejder med. Selvom der findes gode artikler om emnet, mangler der læremidler, der giver eleverne redskaber og metoder til at arbejde selvstændigt med emnet.

Ideen om en sølvpapirhat bruges ofte til at latterliggøre folk, der tror på konspirationsteorier. Sølvpapirhatten kan spores tilbage til en science fiction novelle af Julian Huxley fra 1927, hvor mennesker i fremtiden finder ud af, at en sølvpapirshat kan blokere telepati. Siden har ideen

om, at konspirationsteoretikere kan finde på at tage en sølvpapirhat på for at beskytte sig mod fx tankelæsning, levet videre i populærkulturen, som fx i filmen Signs fra 2002.

Trods dette er emnet særdeles relevant at arbejde med i historieundervisningen i de ældste klasser og på gymnasialt niveau.

Hvorfor arbejde med konspirationsteorier i historieundervisningen?

Konspirationsteorier kan defineres som antagelsen om, at der bag en bestemt hændelse kan findes en skjult plan eller årsag som ikke er umiddelbart tilgængelig for alle. Årsagen holdes bevidst skjult af en eller flere personer eller instanser, og det antages, at hændelsen indgår i en større plan med en ondsindet hensigt, der vil få alvorlige konsekvenser for mange mennesker. Konspirationsteorier "undersøger" disse sammenhænge og tilbyder et alternativ til de officielle forklaringer på hændelser. De udpeger de "rette skyldige" og beretter om det "sande" hændelsesforløb.

I et undervisningsforløb om konspirationsteorier bør eleverne motiveres til at undersøge hvorfor og hvordan konspirationsteorier overhovedet opstår, og hvordan de har forandret sig i tidens løb samt at forsøge at finde svar på, hvorfor nogle mennesker eller grupper tror på konspirationsteorier. Dette er nemlig på mange måder mere interessant set fra et undervisningspunkt, end hvorvidt en konspirationsteori kan bevises som forkert.

Hvis undervisningen anlægger en sådan problemorienteret tilgang, vil emnet kunne bruges til at træne elevernes kildekritiske viden og kompetencer, give dem mulighed for at udarbejde historiske problemstillinger samt at inddrage kompetenceområdet historiebrug.

Det er oplagt at samarbejde med samfundsfag, dels fordi emnet kan gøres meget aktuelt ved at inddrage en række nyere cases, dels fordi det giver mulighed for at arbejde med aspekter såsom forholdet mellem historie og politik, magtforhold og magtbalancer i samfundet samt demokrati og demokratikritik. Emnet er velegnet til projektorienteret og elevdifferentieret undervisning, hvor eleverne i høj grad selv kan være med til at præge undervisningen. De kan eksempelvis selv udvælge cases og emner og – med støtte fra læreren – udarbejde deres egen problemformulering til belysning af stoffet. I løbet af processen bør læreren agere som vejleder og støtte eleverne i at formulere spørgsmål, der kan bearbejdes til egentlige problemstillinger, som eleverne kan belyse ved hjælp af kilder og cases.

Konspirationer og konspirationsteorier

Den formentlig største udfordring, man løber ind i som lærer, er konspirationsteoriens sandhedsværdi, og hvor vidt man skal gå ind i diskussionen af sandt eller falsk. Har denne eller hin konspirationsteori noget at have det i? Og mere omfattende: hvordan kan man skelne mellem sande og falske konspirationsteorier? For man kan jo ikke afvise, at der har været konspirationer tidligere i historien. Dette aspekt er vanskeligt, fordi konspirationsteorier netop ikke kan modbevises inden for deres egen logik. Ethvert modargument mod en konspirationsteori bestyrker ofte blot konspirationsteoretikeren i, at sandheden bevidst holdes skjult.⁽²⁾ En konspirationsteori er nemlig typisk ikke en teori, der kan testes, og derfor kan de hverken be- eller afkræftes. Manglen på beviser eller spor, som kunne tjene som argument for at teorien er tvivlsom, fungerer nemlig for konspirationsteoretikeren som endnu et bevis på, at nogen manipulerer med sandheden og bevidst skjuler data.⁽³⁾

Derfor kunne en øvelse i starten af undervisningsforløbet, eller i undervisningen generelt, gå ud på at drøfte forskellen mellem konspirationer på den ene side og konspirationsteorier på den anden.(4) Konspirationer forstået som en sammensværgelse eller en hemmelig aftale mellem nogle parter kan sagtens vise sig at have noget på sig; tænk blot på Mordet i Finderup lade, Watergate-skandalen eller mordet i 1914 på den østrigske ærkehertug Franz Ferdinand, der udløste 1. verdenskrig, og som blev arrangeret i al hemmelighed af officerer i den serbiske hær. Konspirationsteorier derimod er – som jeg har været inde på – teorier om, hvordan nogen står bag en hændelse eller nogle bestemte fænomener i samfundet og bevidst holder sandheden om deres deltagelse skjult med det formål at ramme deres modstander.

Kildekritik og bevidsthed om intentionerne bag budskaberne

Det er vigtigt at inddrage øvelser, der hjælper eleverne til at kunne skelne mellem konspirationer og konspirationsteorier. For det er vigtigt, at eleverne oparbejder en forståelse af, at vi ikke kan anvende konspirationsteorier som kilder til at afdække begivenheder, fordi konspirationsteorier ikke repræsenterer en objektiv sandhed, sådan som de postulerer, men derimod er en særlig type fortællinger om, hvorfor noget holdes skjult. Konspirationer skal med andre ord afdækkes gennem en anden type analyse, end den som konspirationsteorien tilbyder.

Det handler om at få eleverne til at forstå, at konspirationsteorien ikke er en kilde til en virkelig konspiration – men en kilde til en bagvedliggende konflikt, idet den siger noget væsentligt om, hvordan eftertiden (eller samtiden) har forsøgt at forklare og forstå bestemte fænomener eller hændelsesforløb. Hvis eleverne skal opnå forståelse af, hvad det er for en samfundsmæssig konflikt, der ligger til grund for konspirationsteorien, er det vigtigt systematisk at analysere kilden, og den kontekst den indgår i, herunder hvilken kildetype der er tale om, og hvem afsenderen er. Mange af de greb, som vi kender fra den traditionelle tekstanalyse, kan her anvendes. Til slut i denne artikel præsenterer jeg mit bud på en kommunikationskritisk analysemodel, som eleverne kan anvende, når de analyserer og fortolker de konkrete konspirationsteorier, som de arbejder med.

En styrkelse af elevernes kildekritiske kompetencer er ikke blot vigtigt i historiefaget, men også i forhold til de online påvirkninger og budskaber, de udsættes for dagligt. Det er vigtigt at kunne genkende, analysere og forholde sig kildekritisk og få forståelse for mekanismerne bag propaganda og mere generelle manipulationer og ikke mindst at kunne fortolke intentionerne bag budskaberne. Dette kan arbejdet med konspirationsteorier være med til at styrke, hvis eleverne vel at mærke anvender kildekritiske redskaber.

Udarbejdelse af historiske problemstillinger

Konspirationsteorier er tæt knyttet til noget man kunne benævne en religiøs livsforståelse, idet de sætter ord på uforklarlige og voldsomme hændelser, som får en betydning ved at blive sat ind i en større metafysisk ramme. De fortæller os, at intet sker ved tilfældighed, og at alt kan forklares, hvis blot vi lytter til sandheden. En konspirationsteori kan minde om den klassiske kriminalgåde, hvor det handler om at opklare forbrydelsen og finde frem til morderen. Men i modsætning til kriminalgåden er konspirationsteorien optaget af at skabe fjendebilleder eller stigmatisere enten magthaverne eller bestemte grupper i samfundet med

det formål at svække deres virke, magt, legitimitet eller troværdighed. Dette træk går igen i utallige konspirationsteorier op igennem historien.

Konspirationsteorier indgår ofte i en kamp om magten i et givent samfund. Bag enhver konspirationsteori gemmer der sig som nævnt en eller anden form for konflikt, som det er vigtigere at afdække end spørgsmålet om sandt eller falsk. Det betyder også, at konspirationsteorier kan forstås på et mere strukturelt niveau, som en særlig type af fortællinger, sproghandlinger eller praksisser som har et ganske bestemt formål – nemlig at påvirke de givne magtstrukturer i samfundet eller direkte at angribe magten og de autoritative forklaringer på, hvad der er sket og hvorfor noget er som det er.

I stedet for at finde argumenter for, om denne eller hin konspirationsteori er sand eller troværdig, er det derfor vigtigt at motivere eleverne til at prøve at finde svar på, hvordan konspirationsteorien som en særlig fortælling er opbygget (narrativ, komposition), hvordan der argumenteres (ved hjælp af hvilke ord/begreber, fx henvisning til fakta og videnskab eller til højere magter), hvilken type bevisførelse- og materiale, der tages i anvendelse (billeder, skriftlige kilder, tal), for derigennem at afdække de konfliktmæssige forhold som gør sig gældende bag konspirationsteorien og forsøge at forstå, hvorfor konspirationsteorier opstår.

Eksempel på en case og udarbejdelse af en problemstilling

En aktuel case, man kunne tage op, er anti-vaccinationsbevægelserne, der skyder op overalt i verden – og som også i Danmark har fået flere tilhængere gennem de seneste år. En del af tilhængerne argumenterer for, at sundhedsmyndighederne bevidst og systematisk skjuler alvorlige bivirkninger ved fx HPV-vaccinen, bl.a. for at holde hånden over medicinalindustrien, som tjener styrtende summer på vaccinerne. Den generelle mistillid til sundhedssystemet har i det 20. århundrede dannet grobund for utallige konspirationsteorier. En amerikansk undersøgelse fra 2005 viste, at 44% af afroamerikanere mener, at hiv-smittede, der får medicin, bliver brugt som forsøgsdyr af regeringen. Op mod 16% tror sågar, at Aids er skabt af CIA og regeringen for at holde den sorte befolkning under kontrol.(5)

Det, at der i nogle lande og nogle kulturer er så stor en mistillid til myndighederne, ja ligefrem en tro på at myndighederne bevidst manipulerer med og misbruger befolkningens tillid, fører til en undren. Denne undren kan omformuleres til en problemstilling eller et spørgsmål såsom: "Hvorfor er konspirationsteorier om hiv og AIDS især udbredte blandt den afroamerikanske befolkning?" – som eleverne herefter, ved hjælp af kilder, kan udarbejde svar på. Det er vigtigt, at læreren på dette tidspunkt i arbejdet træder til som vejleder og hjælper eleverne med at formulere gode problemstillinger på baggrund af noget, de undrer sig over eller gerne vil undersøge nærmere – og som de gennem brug af kilder har mulighed for at afdække.

I dette tilfælde med konspirationsteorier om hiv/Aids blandt afroamerikanere ligger der reelle og historiske erfaringer af uretfærdighed og myndighedernes svigt til grund, som har givet grobund for udbredelsen af konspirationsteorier. Der findes rent faktisk kilder, hvoraf det fremgår, at der op igennem det 20. århundrede har været flere tilfælde af systematiske medicinske forsøg på fattige sorte. Mange af disse forsøg blev afsløret i løbet af 1980-90'erne, da AIDS-epidemien var på sit højeste.

Konspirationsteorier som historiefortælling og historiebrug.

Konspirationsteorier er en måde at fortælle historie på. Men det er en yderst selektiv historiefortælling farvet af et bestemt verdenssyn og med mange udeladelser.

Konspirationsteorier er derfor særdeles anvendelige til at sætte ord på, hvad historiebrug er, særligt den type historiebrug, der nogle gange betegnes ideologisk eller politisk historiebrug. (6) Når eleverne skal oparbejde viden om historiebrug, skal fokus flyttes fra viden om fortiden, til hvordan fortiden bruges og er blevet brugt af eftertiden med forskelligt sigte.

Konspirationsteorier tegner et anderledes billede af et politisk forløb eller en begivenhed, end den forklaring man støder på i de officielle beskrivelser – eller historiebøger. De kan derfor bruges til at illustrere den pointe, at forskellige grupper kan have en interesse i at levere en bestemt fortælling om fortiden, der gør de autoritative forklaringer rangen stridig eller ligefrem selv kan blive til den officielle fortælling. Når konspirationsteorien fremstiller et bestemt historisk scenarie indeholder fortællingen ikke blot en beskrivelse af begivenheder der har fundet sted, dvs. fortolker fortiden. Den tilrettelægger tit og ofte et bestemt scenarie med henblik på at påvirke begivenhedernes gang i fremtiden. Et klassisk eksempel er den nazistiske forestilling om en jødisk-russisk verdenssammensværgelse, der som bekendt fik forfærdelige konsekvenser for det jødiske samfund i Europa under anden verdenskrig.

Når eleverne arbejder med de forskellige cases bør de motiveres til at forholde sig til, hvordan en konspirationsteori fortolker nogle begivenheder med henblik på at forme nutiden og søge at ændre fremtiden. De bør med andre ord i deres analyse af konspirationsteorien forholde sig til, hvordan den bruger fortiden – og hvordan den forholder sig til andre historiske fortællinger om samme begivenheder i fortiden.

Motiverende og differentierende arbejdsformer

Selvom læreren vælger en projektorienteret arbejdsform, er det vigtigt, at der i undervisningen jævnligt samles op på de cases, vinkler og konklusioner, grupperne når frem til. Analysemodellen som er præsenteret herunder tager udgangspunkt i en kilde- og tekstkritisk analysemodel, men der er intet til hinder for, at de dygtige elever kan arbejde med narratologiske elementer i deres analyse, og fx se på, hvilke typer af argumenter, retoriske og fortællemæssige træk, der går igen i forskellige konspirationsteorier. Disse elever kan få til opgave mere strukturelt at afdække typiske konspirationsteoretiske elementer gennem en sammenligning af forskellige konspirationsteorier. Eller de kan arbejde idéhistorisk og undersøge, hvordan konspirationsteorier har forandret sig gennem tiden.

En interessant problemstilling er, hvordan konspirationsteorier har ændret sig med internettet og de sociale mediers fremkomst. Projektarbejdet kan for alle grupper afsluttes med et større projekt, fx en rapport eller en mundtlig fremlæggelse.

Analysemodel til konspirationsteorier i historieundervisningen:

1. Hvad er indholdet (påstanden) i konspirationsteorien, punkt for punkt. Hvad er det for en hændelse/forløb/fænomen, den omhandler? Gengiv konspirationsteorien med egne ord.
2. Hvornår er konspirationsteorien opstået? Hvordan har den udviklet sig over tid?
3. Hvilke(n) kildetype(r) er der tale om? (ekspert, lægmand, populærformidling? –

- hjemmeside, officielt dokument, bog eller?) – Vurdér kildens troværdighed.
4. Hvem er afsenderen? Og hvad er afsenderens baggrund/politiske ståsted/interesse?
 5. Hvem er konspirationsteoriens modstander – og hvordan omtales modstanderen?
 6. Hvem er tænkt som modtager? Hvem er ikke tænkt som modtager?
 7. Hvordan ønsker afsenderen at påvirke modtageren? Hvad kunne være afsenderens mål med teorien?
 8. Forholder afsenderen sig kritisk til sin egen teori – hvorfor / hvorfor ikke?
 9. Hvori består konspirationsteoriens tiltrækningskraft? Vurdér og find oplysninger om den har /har haft let ved at finde tilhængere.
 10. Hvad er det for en konflikt teorien italesætter? Hvem er skurken – og helten?
 11. Hvorfor er der opstået en konspirationsteori som den pågældende?
 12. Er du selv blevet grebet eller ligefrem overbevist af teorien – hvorfor / hvorfor ikke?
-

Referencer

1. Spilde, Ingrid, "Hvem tror på konspirationsteorier?", Videnskab.dk, 9. maj 2012, <http://videnskab.dk/kultur-samfund/hvem-tror-pa-konspirationsteorier>
2. Kabel, Kristine, journalist, "Konspirationsteorier", iBureauet/Dagbladet Information, 2003, <https://faktalink.dk/titelliste/kons>
3. Spilde, Ingrid, "Hvem tror på konspirationsteorier?", Videnskab.dk, 9. maj 2012, <http://videnskab.dk/kultur-samfund/hvem-tror-pa-konspirationsteorier>
4. Thorup, Mikkel: 'Sandheden vil sætte os fri', Slagmark nr. 69, 2014, side 158.
5. Sütcü, Emrah, "Afroamerikanere: Aids er skabt for at slå os ihjel", Politiken Internationalt, d. 26. jan. 2005, <http://politiken.dk/udland/ECE104892/afroamerikanere-aids-er-skabt-for-at-slaa-os-ihjel/>
6. Jens Aage Poulsen og Nikolaj Petersen (red.): Forenklede Fælles Mål i historie – en håndsrækning, HistorieLab 2015, side 57-58.